

HEMŞİRELİKTE ETİK

Yard. Doç. Dr. Meral MADENOĞLU KIVANÇ
İ.Ü. Bakırköy Sağlık Yüksekokulu

ÖZET

Hemşirenin; sorumluluk, görev ve yetki gibi yaşamın temelini oluşturan inançları etik karar verme açısından önemlidir. Hastanede etik kurul içinde yer alan hemşirenin karar vermede çok etkin olamadıkları görülmektedir. Etik sorunların çözümünde hemşirenin de etkin rol oynaması sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Etik, Hemşire

SUMMARY

Ethics in Nursing:

A Nurse's beliefs that constitute life's basis as responsibility, mission. Nurses are important for giving decision about ethics.

It's seen that a nurse in an ethics committee of hospital is not too active to give decision. Taking effective roles to solve ethics problems must be provided for nurses, too.

Key Words: Ethics, Nurse

GİRİŞ

Etik, son yıllarda ülkemizde sıkça karşılaşılan bir kavramdır. İnsan yaşamının her alanında (eğitim, sağlık, ekonomi, politika gibi) önem taşır. Etik çeşitli olaylar karşısında hangi davranış ve tutumun iyi ve kötü, güzel veya çirkin olduğunun değerlendirilmesi olarak ifade edilmektedir.

Eski zamanlardan beri tıp, felsefe ve etik birbirinin ayrılmaz parçası olmuştur. Etik kelimesi Yunanca "Ethike" sözcüğünden gelmekte olup ahlak anlamına gelir (7). Etik sıklıkla latince "moral" kelimesi ile eş anlamda kullanılır, ancak aralarında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Moral gelişim, bireyin kişisel davranışlarını, etik ise insanlar arasındaki ilişkiyi yansıtır. Kültür ve etik, her ikisi de değerler ve inançlarla ilişkilidir. Kültür, değerlerin bireylere ve gruplara aktarılma veya seçim yapma yoludur. Etik ise bir karar verme ilkesi olup yaşamın temelini oluşturur (6). Deontoloji ise etik teorilerden birisidir. Bireylerin sorumluluk, görev ve yükümlülükleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bütün bunların altında ise değer yargıları yatmaktadır (3).

Etik alanın önemi; çağımızda insanlığın sorunlarının yeni boyutlar kazanması ile artmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra diğer bilim dallarında olduğu gibi tıp alanında da bilimsel ve teknolojik gelişmelerin sonucunda kalp nakli, suni dölleme, tüp bebek, gen manipülasyonları ile kalıtsal hastalıkların önlenmesi gibi yeni tıbbi yöntemler ortaya çıkmış, bunlarla birlikte etik sorunlar yaşanmaya başlanmıştır (1).

Hemşirelik etiği tıbbi etikten farklı mıdır?

Genelde tüm mesleklerde var olan etik ilkeler / kodlar, toplumsal değer yargıları ile oluşmuştur. Etik standartlara gereksinimi ilk hissedilen alan tıp olmuştur. Çağımızda halen geçerli olan Hipokrat yemininde; birey açısından kimseye zarar vermeme, çocuk düşürmeme, öldürücü ilaçlar hazırlamama, mesleği kötü amaçla kullanmama gibi bazı mesleki etik ilkeleri / kodları açıklamıştır (1, 12).

Tarihi süreçte uzun süre tıbbın gölgesinde kalan hemşirelerin, günümüzde eğitim düzeyleri artmış, akademik çalışmalar ile hemşirelik araştırmaları başlatılmıştır. Buna paralel olarak hemşirelik bilgisi, hemşirelik kuramları ve modellerinden oluşan bir bilimsel birikime dönüşmeye başlamıştır. Böylece hemşirelik etik bir bilim olarak gelişmiştir. Hemşireliğin ilk etik kodları olarak kabul edilen "Florence Nightingale Andı" hemşireler için önemli rehber kuralları içerir: "Mesleğimin standardını yükseltmek için tüm gücümü kullanacağım", "Sırları gizleyeceğim", "Tehlikeli olanı yapmaktan kaçınacağım", "Zararlı olan ilacı vermeyeceğim" gibi mesleğin amacına ve işlevlerine yönelik bu sözler hemşireliğin ahlaki değerlerini ortaya koyar (5).

19. yüzyılda hekimin söylediği doğru ya da yanlış olsun, hemşireler tarafından uygulanmak zorunda kalmıştır. Dünyada bu anlayış, 20. yüzyıl başla-

rında kadar devam etmiş, değişim ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada ve ülkemizde olmuştur. Sağlık sistemi içinde meslek içi ve meslekler arasında işbirliği yapılmasının önemi ve gereği anlaşılmıştır. Sistemdeki geleneksel ve hiyerarşik güç yapıları zayıflamaya başlamıştır.

Hemşirelik etiği ve tıbbi etik birbirinden farklıdır. Bu fark, hemşirelik etiğinin profesyonel bakım etkinliklerine yönelmiş olmasından ileri gelmektedir. Bu nedenle hekimler ve hemşireler birbirlerine göre konum ve sorumlulukları yönünden de farklıdırlar (8). Kısaca hemşirelikte etik sorunlar, tıpta olduğundan daha farklı şekilde ortaya çıkar. Hemşireliğin yasal ve etik yönleri eş anlamlı değildir. Bir davranış yasal olabilir, ancak her zaman etik olamaz. Etik olabilen bir davranış daima yasal olmayabilir. Bu nedenle uygulamalarda yaşanabilecek sorunları önlemek için hemşireler etik ilkelere önem vermelidir. Etik yasalar gibi bireylerin haklarını korumaya yöneliktir (4).

Son zamanlarda hızla gelişen teknolojinin sağlık uygulamalarına yansımaları, organ transplantasyonu uygulamaları, az bulunan kaynakların dağılımı, yaşlı nüfusun artması, üreme teknolojisindeki gelişmeler, hasta hakları, ölümün tanımlanması, ekip içinde hemşirenin değişen sorumlulukları ve rolü artık hemşireleri etik sorunlarla karşı karşıya getirmektedir. Etik kararlar alma ve uygulamada hemşireler ikilem yaşamaktadırlar (11).

Etik ilkeler ve kuramlar nedir?

Etik kararlarda hemşireye yol gösterecek belirli etik ilkeler ve kuramlar vardır. Ancak bunlar sorunun çözümü için bize her zaman kesin yanıtlar veremeyebilir. Bu nedenle etik ikilemlerde ilkelerin yanı sıra, ailenin değer sistemi ve profesyonel uygulama standartları ele alınmalıdır. Etik olarak karmaşa yaratan bir durumda hemşirelerin iyi bir karar verebilmesi için bireylerin ilke ve inançlarını dikkate alması gereklidir. Hemşirelerin etik kararlar verirken yararlanabilecekleri diğer kaynaklar arasında;

- Profesyonel etik ilkeleri / kodları
- Yasalar
- İnsan hakları
- Hasta hakları
- Hastanedeki etik kurullar ve politikalar sayılabilir.

Etik kararlar, hemşirenin kişisel ve profesyonel değerlerini birbirinden ayırt etme yeteneğini geliştirir. Davranışlara yön veren değerlerin belirlenmesi, hemşirenin daha otonom şekilde davranmasını sağlar. Profesyonel hemşirelikte uygulamaların esasını estetik, altruizm, eşitlik, özgürlük, insan onuru, dürüstlük ve gerçekçilik değerleri, etik ilkeleri, kural ve kuramları, etik karar verme yöntemleri belirler (2). Hemşire, bazen kişisel ve profesyonel değerler arasında karmaşa yaşayabilir. Böyle bir durumda hemşirenin diğer bir hemşire ile yer değiştirmesi önerilebilir. Çünkü hastanın; önyargısız hemşirelik bakımı alma hakkı vardır. Görüldüğü gibi hemşirelik kararları değerlere dayanır. Bu nedenle kişisel değerlerin farkına varılması karar verme sürecinin öğrenilmesinde ilk adımdır. Karar vermede değerlerin rolünü anlama, değerlerin yararının farkında olmayı ve düşünmeyi sağlar.

Etik ikilemlerde karar verme süreci sırasıyla: Etik sorunun tanımlanması ♦ Geçerli verilerin toplanması ♦ Etik sorunu kişisel temelde inceleme ♦ Etik kavramları belirleme ve ortaya koyma ♦ Konuyu tartışma ♦ Davranışı seçme olarak gösterilmektedir (11).

Karar verirken kullanılan önemli etik ilkeler ise şunlardır:

- Kararın yararı; en iyi yararı ne sağlar
- Kararın yasalara aykırı olmaması; hangi karar en az zarara neden olur.
- Adaletli olma; kaynakları adaletli dağıtma
- Gerçeği söyleme; dürüst olma ve doğru bilgiler verme
- Sözünde durma; güvenilirliği / gizliliği sürdürme
- Otonomi; kişinin inançlarına, görüşlerine saygılı olma
- Öldürmekten kaçınma; zarar vermeme

Etik kararlarda yukarıda belirtilen ilkelerin yanısıra yol gösterecek iki geçerli kuram vardır (4). Yararlılık kuramı ve deontolojik kuram. Yararlılık kuramına göre; bir davranışın sonuçları çok fazla kişiye büyük ölçüde mutluluk veriyorsa, o davranış etik olarak doğru kabul edilir. Bu kuramda davranışların sonuçları önemlidir. Davranışın doğru ya da yanlış oluşuna ve getirdiği sonuçlara bakılarak karar verilir. Örneğin; çocuk sağlığı hemşireliğinde ölümcül bir hastalığın anksiyetesinden çocuğun kurtarılıp kurtarılmaması yaygın bir sorundur. Bu kuramda hastanın anksiyetesini azaltmak için ona tanısı hakkında yalan söylenmesi doğru ve iyi bir karar olarak görülebilir. Hemşirelikte etik büyük ölçüde bu kurama dayanır.

Deontolojik kuram; doğrular, görevler ve ilkelere odaklanır. Bu anlayışa göre eğer hemşirenin hastaya karşı bir görevi varsa, hastanın bunu hemşireden bekleme hakkı vardır. Bu kuramda etik kararlarda yaygın şekilde kullanılan dört ilke şunları içerir; otonomi, başkalarına zarar vermeme, iyilik ve adalet ilkesi.

Hastane etik kurullarında hemşirenin rolü var mıdır?

Hastanelerde hemen hemen hergün birtakım sorunlar yaşanmaktadır. Bu durumlarda yol gösterme ve danışma düzeylerinde bir yardımcıya ihtiyaç duyulmaktadır. Buradaki belirsizliklerin ve düşünce ayrılıklarının giderilmesi, çalışma ortamının verimi açısından önemli olmaktadır. Bu nedenle ortaya çıkan sorunların çözümü konusunda en etkili yol, hastanelerde etik kurullardan (HEK) geçmektedir. Etik kurullar, kurumda ortaya çıkan etik sorunlara çözümler önerecek olan disiplinler arası yapılanmış olan gruplardır. Etik kurulların, Avrupa'da ve Amerika'da ulusal düzeydeki gelişmeleri zaman açısından farklı olmuştur. 1960 yılında Avrupa'da, 1977 yılında Amerika'da etik kurulların işleyiş biçimi, hedefleri, sorumluluk alanları üzerinde ayrıntılı tartışmalar yapılmıştır.

1988 yılında Dünya Sağlık Örgütü, insanlar üzerinde yapılan deneylerle ilgili etik kurul oluşturma çalışmalarına başlamıştır (4). Ülkemizde, Dünya Sağlık Örgütü tarafından alınan kararlarla ilgili olarak öncelikle tıp fakültelerinde olmak üzere HEK'ler oluşturulduğu anlaşılmaktadır. HEK'ler ikilemlerin çözümünde yol gösterir ve oy birliği ile aldıkları kararlardan dolayı sorumluluk taşırlar. HEK'lerin; eğitim kaynağı olma, yasal danışmanlık yapma, hasta ve hasta yakınlarından kaynaklanan sorunlara açıklık getirme, sorunlu durumlarda hastanenin politikasını belirleme gibi işlevleri vardır. Hastanede bulunan ve çeşitli amaçlara hizmet eden etik kurullar arasında biyomedikal etik kurulu, hemşirelik etik kurulu, cerrahi etik kurulu, araştırma ve inceleme etik kurulu sayılabilir.

Hasta ve ailesiyle doğrudan iletişim halinde bulunan hemşireler uygulamada çeşitli etik sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır (7). Hastanelerde hemşirelerin genel olarak yaşadıkları etik sorunlar arasında hasta ve ailesine bilgi verme, hastane kurallarının hatırlatması gösterilmektedir. Personel politikalarının geliştirilmesinde ve tamamlanmasında etik kurullara başvurma gereksinimini ortaya çıkmıştır (10). Blancet ve Sullivan'ın ABD'de yönetici hemşireler üzerinde yürüttükleri bir çalışmada, yönetici hemşirelerin % 65'inin etik olmayan bir ikilemle karşılaştıkları % 79 oranında bu nedenlerle etik kurullara başvurdukları belirlenmiştir (3).

Hemşire, hastanın savunuculuğu rolünü üstlenir ve etik durumlarda hastanın haklarını koruma sorumluluğunu taşır (9). HEK'ler birçok disiplinden gelen uzman temsilcilerden oluşmuştur. Bu kurullarda hemşirelerin temsili yetersizdir. Bu yetersizliğin çeşitli nedenleri olabilir. Hastanelerde çalışan hemşirelerin sayıları diğer sağlık çalışanlarına göre fazla olduğu görülmektedir. Bazı hastanelerin etik kurulunda hemşire yer alırken bazılarında ise hiç hemşirenin yer almadığı izlenmektedir (6). Hemşire etik kurulunun bir üyesi olarak "hastaları, hasta ailelerini, sağlık personelinin etik konulara duyarlı hale getirmek için" eğitim programları düzenleyebilir. Hemşire etik kurulda vaka hakkında bilgi toplayıp sunabilir, vakanın değerlendirilmesinde ve sorunların tartışılmasında rol alabilir. Ayrıca hemşire etik kurulların politikalar üretme işlevine katkıda bulunabilir. Hemşire, hasta için karar alırken hasta hakları doğrultusunda hastanın sağlık kurumunu seçme, tıbbi tedavi ve bakım alma, aydınlanmış onam (araştırma izni, tedavi izni vs.), bilgi edinme, tıbbi kayıtlara ulaşma, özel hayata saygı ve gizlilik gibi hakları olduğunu göz ardı etmemelidir.

Sonuç olarak, hemşirenin, etik durumlarda hastaların haklarını koruma sorumlulukları vardır. Hemşire etik kurul ile iletişim sağladığında hastanın, ailenin, sağlık personelinin tepkilerini iyi değerlendirdiğinde, hastanın hastalıkla ilgili bilgisini arttırdığında, hemşirelerin tartışmalara katılımı desteklendiğinde bu sorumlulukları gerçekleştirebilir. Etik kurul hastaların ve ailelerin haklarının korunmasını hedefleyerek hemşirenin etik kurul içinde yer almasına önem vermelidir.

KAYNAKLAR

1. Babadağ, K.: Hemşirelik Araştırmalarında Etik, *Hemşirelik Bülteni*, 9 (38): 1-11, (1995).
2. Babadağ, K.: Hemşirelik Eğitiminde Bakım Kavramı ve Etik, VI.Ulusal Hemşirelik Eğitim Sempozyumu Kitabı, Çevik Matbaacılık, İstanbul, (1999).
3. Bayık, A.: Hemşirelik Eğitiminde Etik Konusunun Öğretimi. *Hemşirelik Bülteni*, 9 (37): 19-30, (1997).
4. Çavuşoğlu, H.: Çocuk Sağlığı Hemşireliği. Bizim Büro Basımevi, 5. baskı, Ankara, (2000).
5. Ersoy, N.: Hemşirelik ve Etik. *Hemşirelik Bülteni*, 7 (33): 43-51, (1994).

6. Karakaya, H.: Hastane Etik Kurullarının Tarihçesi, Yapısı ve İşlevleri Üzerine. *T Klin Tıbbi Etik*, 1: 12, (1993).
7. Dinç, I.: Hemşirelik Eğitiminde Etik Konuların Önemi. III. Hemşirelik Eğitimi Sempozyumu Kitabı. İ.Ü. Basımevi ve Film Merkezi, İstanbul, (1996).
8. Platin, N.: Meslek ve Etik. Editör: N. Platin T.C. Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Yayın No: 609. 1. baskı, Ankara, (1998).
9. Ocakçı, A., Terakye, C.: Seçmeler. Aydoğdu Ofset. 1. baskı. Ankara, (1995).
10. Patricia, S, Brown, R.T.: Unlicensed Persons in Patient Care Settings: *The Nursing Clinics of North America*. 24: 2, 557-569, (1989).
11. Potter, P.A, Perry, A.G.: Fundamentals of Nursing: Concepts, Process and Practice. St. Louis Mosby Company, 4nd End., 319-329, (1997).
12. Tozlu, A.: Hemşirelikte etik. *Hemşire Dergisi*, 49: 34, (1999).

